

Katolicka nauka społeczna. Podstawowe zagadnienia z życia gospodarczego,
red. J. KUPNY, S. FEL, Katowice 2003, ss. 259.

„Nauczanie i rozpowszechnianie nauki społecznej wchodzi w zakres misji ewangelizacyjnej Kościoła i stanowi istotną część orędzia chrześcijańskiego, ponieważ ukazuje jego bezpośrednie konsekwencje dla życia społeczeństwa i czyni codzienną pracę i walkę o sprawiedliwość elementem świadectwa o Chrystusie Zbawicielu”. Słowa te, zaczerpnięte z encykliki *Centesimus annus*, wypowiedział papież Jan Paweł II w przemówieniu do biskupów polskich, zebranych w Rzymie „ad limina Apostolorum” dnia 15 stycznia 1993 r., po czym dodał: „Jest to szczególnie ważne w krajach, które – jak Polska – odeszły od komunizmu i muszą podjąć olbrzymi wysiłek moralnej, gospodarczej i politycznej odbudowy. Kościół ma tutaj do spełnienia rolę niezmiernie doniosłą”.

Jesteśmy świadkami, tego wysiłku odbudowy. Pamiętamy, jak politycy podczas kampanii wyborczych deklarowali wolę kierowania się wskazaniem katolickiej nauki społecznej, a potem jakże szybko o tym zapomnieli. Życie poszło w innym kierunku. Za popełnione błędy, za liberalne eksperymenty gospodarcze społeczeństwo płaci dziś wysoką cenę. A perspektywy pożądanego ładu w dalszym ciągu nie widać. Toteż dziś, po upływie kilkunastu lat, lepiej rozumiemy doniosłość tej nauki. Zabezpieczając godność każdego człowieka, jest ona w stanie nie tylko złagodzić procesy przemian i reform społeczno-gospodarczych, ale również wskazać drogę do zbudowania sprawiedliwego ładu.

Książka: *Katolicka nauka społeczna - podstawowe zagadnienia z życia gospodarczego* wychodzi naprzeciw potrzebie naszych trudnych czasów. Jak zaznaczają we wstępie redaktorzy, jest ona „próbą podręcznikowej prezentacji

stanowiska katolickiej nauki społecznej w istotnych kwestiach życia gospodarczego” (s. 7). Układ książki jest dostosowany do nowego programu wykładów katolickiej nauki społecznej w seminariach duchownych, co stanowi jej niebagatelną zaletę. Ma ona charakter pracy zbiorowej. W jej skład wchodzi 13 artykułów, przygotowanych przez polskich i zagranicznych uczonych specjalistów. Każde zagadnienie jest w niej potraktowane dość szeroko, czym recenzowana książka góruje nad innymi opracowaniami podręcznikowymi z tej dziedziny. Warto zatrzymać się chwilę przy każdym temacie.

Henryk Olszar, *Rozwój przemysłu w XIX stuleciu i jego konsekwencje dla Europy* (s. 13-24). Autor najpierw ukazuje dynamizm rozwoju dziewiętnastowiecznej Europy. Opisuje ośrodki i regiony najbardziej uprzemysławiające się. Nie waha się nazwać wieku XIX wiekiem siły Europy, a rozwoju - europejskim cudem gospodarczym. Zwraca jednak także uwagę na powiększające się kontrasty gospodarcze. Następnie przedstawia społeczne konsekwencje rozwoju przemysłu jak: powstanie nowych klas społecznych, zachwianie stabilizacji rodziny, radykalna zmiana sytuacji kobiet, migracje, praca dzieci, nieludzkie warunki pracy. Wzrost robotników najemnych prowadził do konfliktu społecznego, co skłoniło Kościół do pilniejszego studiowania problematyki społecznej i do częstego zabierania głosu w sprawach gospodarczych.

Tekst, napisany żywo i łatwo w odbiorze, pozostawia jednak pewien niedosyt. Autor nie zauważył Polski. Wprawdzie ona wówczas nie figurowała na mapie Europy, ale istniały terytoria historycznie i kulturowo polskie ze swoimi miastami i jakoś rozwijającym się przemysłem. Przydałby się bodaj jeden akapit na ten temat. Druga uwaga dotyczy procesu urbanizacji, który rozwijał się równoległe do uprzemysłowienia, będąc z nim w dużej mierze przyczynowo związanym. Autor użył tego określenia (s. 19), ale go nie zdefiniował ani nie wyodrębnił przejawów urbanizacji od zjawisk typowych dla uprzemysłowienia.

Stanisław Fel, *Społeczno-etyczny wymiar pracy ludzkiej* (s. 25-54). Temat ten jest zawsze aktualny. Praca bowiem ma istotne znaczenie dla egzystencji i rozwoju osoby ludzkiej i społeczeństwa. Autor najpierw zwraca uwagę na wielość sposobów definiowania pracy oraz wykazuje na podstawie analizy historycznej związki między jej rozumieniem a kształtowaniem się struktur społecznych. Następnie zastanawia się nad wartością i godnością pracy, prezentując wieloaspektowo jej personalistyczne ujęcie. Z kolei przechodzi do praw człowieka pracy, podkreślając, że podstawą ich formułowania jest godność osoby ludzkiej. Szczegółowo analizuje prawo do: zatrudnienia, sprawiedliwej płacy, posiadania własności produkcyjnej, udziału w zarządzaniu, własności i zyskach przedsiębiorstwa, godnego poziomu życia, zabezpieczeń i świadczeń społecznych, zrzeszania się i strajku. Następnie wyjaśnia zasadę pierwszeństwa pracy przed kapitałem w aspekcie ontologicznym, genetycznym i funkcjonalnym. Zasada ta znajduje potwierdzenie w teorii kapitału ludzkiego. W

końcu postuluje humanizację pracy, zarówno w zakresie zakładu pracy czy przedsiębiorstwa, jak i całego ładu społeczno-gospodarczego.

Autor zaznacza, że według nauki Kościoła każdemu uprawnieniu odpowiada obowiązek (s. 38). Jednakże szeroko analizując prawa pracy, zupełnie pomija zagadnienie obowiązku pracy, który tak mocno był akcentowany już przez Ojców Kościoła i św. Tomasza z Akwinu. Łączenie praw z obowiązkami zabezpiecza przed pokusami liberalizmu.

Arkadiusz Wuwer, *Bezrobocie jako wyzwanie dla solidarności społecznej*, (s. 55-75). Bezrobocie zalicza się dziś do głównych kwestii społecznych naszych czasów, stąd tematyka ta jest dziś szczególnie aktualną. W artykule autor najpierw zwraca uwagę na różne sposoby definiowania bezrobocia, następnie omawia ważniejsze jego typy oraz skutki, w końcu mówi o zaangażowaniu Kościoła w rozwiązywanie problemów bezrobocia na podstawie analizy listów pasterskich metropolitów górnośląskiego i lubelskiego oraz listu społecznego Episkopatu Polski. Ta ostatnia część artykułu jednak nie satysfakcjonuje czytelnika. Autor nie ukazuje dróg rozwiązania problemu bezrobocia. Wprawdzie zauważa, że abp Zimoń w swoim liście wskazuje te drogi i „formułuje bardzo szczegółowe wskazania dla odpowiedzialnych za kształt życia publicznego, dla dotkniętych bezrobociem i ich rodzin oraz dla wspólnot i duszpasterzy” (s.74). Jakie są te wskazania, tego z artykułu nie można się, niestety, dowiedzieć. Nie wiemy, jakie powinności w sytuacji bezrobocia ciążyą na państwie, społeczeństwie, władzach samorządowych, pracodawcach, związkach zawodowych, społecznościach lokalnych, parafiach itd.

Maria Miczyńska-Kowalska, *Związki zawodowe*, (s. 76-88). Autorka opisuje najpierw genezę związków zawodowych i ich zróżnicowanie widoczne u samych początków ruchu związkowego. Następnie analizuje najistotniejsze cechy tychże związków i ich strukturę, która zdaniem autorki powinna odpowiadać wymogom dynamicznej rzeczywistości społeczno-gospodarczej. Wreszcie przechodzi do omówienia funkcji związków zawodowych i metod ich działania.

Związki zawodowe stają dziś w obliczu zupełnie nowych problemów związanych z procesem globalizacji ekonomii. Autorka „gładko” stwierdza, że „międzynarodowe związki zawodowe podejmują działania mające na celu złagodzenie dysproporcji poziomu życia oraz warunków pracy pracowników w poszczególnych krajach” (s. 84), ale z problemami globalizacji nawet nie próbuje się zmierzyć. A wartołoby!

Józef Kupny, *Przedsiębiorstwo wspólnotą osób pracujących*, (s. 89-102) W wyniku transformacji ustrojowej powstają w naszym kraju różnorodne przedsiębiorstwa. Według nauki Kościoła każde przedsiębiorstwo powinno mieć charakter wspólnoty osób. Autor artykułu stara się odpowiedzieć na pytanie, czy i w jakim zakresie jest to możliwe. W tym celu najpierw rysuje obraz

przedsiębiorstwa z kilku punktów widzenia: ekonomii, socjologii i katolickiej nauki społecznej. Następnie również wieloaspektowo wyjaśnia pojęcie wspólnoty. Cenne jest tutaj zwłaszcza spostrzeżenie, że w dokumentach nauki Kościoła, w zależności od kontekstu, terminowi „wspólnota” nadaje się podwójne znaczenie. Wreszcie stawia ambitne pytanie, czy istnieje możliwość realizacji wspólnoty na terenie przedsiębiorstwa. Analizując społeczny aspekt funkcjonowania przedsiębiorstw małych i wielkich dochodzi do odpowiedzi twierdzącej. Odwołuje się przy tym do społecznej nauki Kościoła, postulującej wspólnotowość przedsiębiorstwa., rozumianą jako partycypacja pracownicza.. Dostrzega również zagrożenie dla wspólnotowego wymiaru przedsiębiorstwa, związane z procesem globalizacji. Należy pogratulować Autorowi tak kompetentnego i wyczerpującego opracowania.

Jerzy Gocko, *Porządek własności w kontekście powszechnego przeznaczenia dóbr* (s. 103-118). Nauka Kościoła z jednej strony docenia porządek gospodarczy oparty na własności prywatnej, a z drugiej wskazuje na powszechne przeznaczenie dóbr. Podejmując się rozwiązania tego dylematu, Autor najpierw szeroko uzasadnia prawo do własności, odwołując się do Biblii i posługując się argumentacją personalistyczną. Następnie szczegółowo wyjaśnia zasadę powszechnego przeznaczenia dóbr. W końcu próbuje określić porządek własności w kontekście współczesnego życia gospodarczego. Zwraca uwagę na wiele nowych form własności, a zwłaszcza na tzw. kapitał ludzki. Wyjaśnia, że drogą do wprowadzenia ładu własnościowego jest między innymi sprawiedliwa płaca oraz upowszechnienie własności poprzez partycypację w dobrach produkcyjnych. Temu ostatniemu celowi może służyć akcjonariat pracy. Autor stwierdza że „w kontekście nowych form własności oraz podejmowanych strategii upowszechniania własności wśród ludzi pracy, należy raz jeszcze zdecydowanie odrzucić radykalne przeciwstawianie pracy kapitałowi, a także kapitału – pracy” (s.118).

Karl-Georg Michel, *Etyka konsumpcji* (s. 119-127). Dążenie do coraz lepszego zaspokajania potrzeb, nie jest samo w sobie czymś niemoralnym. Może przecież służyć podniesieniu jakości życia. Mówiąc o tym, Autor wskazuje także na niebezpieczeństwo popadnięcia w nastawienie fundamentalnie konsumistyczne, prowadzące do egocentryzmu, utraty zdolności do refleksji nad sobą i zobojętnienia na los bliźnich. Toteż przestrzega przed pułapkami społeczeństwa dobrobytu, takimi jak kredyty konsumpcyjne, odchodzenie od tradycyjnego modelu rodziny, degradacja środowiska naturalnego itp. Kluczem do rozwiązania problemu konsumizmu może być właściwa hierarchia potrzeb, kształtowana przede wszystkim w rodzinie.

Jerzy Michałowski, *Rynek i konkurencja* (s. 128-161). Temat bardzo aktualny ze względu na rozwijanie się w naszym kraju, z różnym powodzeniem, gospodarki rynkowej. Autor ukazuje w ujęciu historycznym znaczenie rynku dla regulacji życia gospodarczego oraz jego powiązanie z wolną konkurencją.

Wyjaśnia działanie mechanizmu rynkowego i wolnej konkurencji oraz wykazuje, że liberalizacja gospodarki prowadzi do zwiększenia jej efektywności i przejrzystości, a w konsekwencji stwarza korzystną sytuację dla konsumentów. Autor nie opowiada się jednak za zupełnie liberalnym modelem gospodarowania. Prawo i mechanizmy rynkowe uważa za niewystarczające dla prawidłowego funkcjonowania gospodarki. Uznaje potrzebę ustalania warunków ramowych przez państwo i inne podmioty odpowiedzialne za dobro wspólne, jak również przestrzegania przez uczestników życia gospodarczego zasad moralnych. Zaletą opracowania jest nawiązywanie, przy omawianiu poszczególnych kwestii, do realiów gospodarki światowej i polskiej.

Lothar Roos, *Zadania państwa w gospodarce* (s. 162-177). Obecnie, w okresie częściowego wycofywania się wielu państw z obowiązku troski o dobro całego społeczeństwa, pytanie o rolę państwa w gospodarce należy do podstawowych. Autor analizuje najpierw koncepcję państwa liberalnego oraz wskazuje na jego krytykę zawartą w dziewiętnastowiecznej katolickiej nauce społecznej. Następnie określa porządek państwa według encyklik *Quadragesimo anno* i *Centesimus annus*. Na koniec przystępuje do sformułowania zadań państwa w gospodarce. Zadania te muszą być adekwatne do aktualnego stanu gospodarki. W tym celu Autor oddzielił trzy grupy państw: klasyczne państwa socjalne Europy Zachodniej, kraje transformacji Europy Środkowej i Wschodniej, oraz inne kraje rozwijające się. Dla każdej z tych grup wnikliwie i szczegółowo określił najważniejsze zadania państwa. Uczynił to odwołując się do zasad: pomocniczości, solidarności i dobra wspólnego.

Joachim Wiemeyer, *Podatki jako problem społeczno-etyczny* (s. 178-201). Opodatkowanie ma duże znaczenie zarówno z perspektywy etyki społecznej jak i indywidualnej. Autor najpierw analizuje rozwój historyczny opodatkowania, jego podstawy ekonomiczne oraz system podatkowy obowiązujący w Polsce. Następnie podejmuje szeroką refleksję społeczno-etyczną nad podatkami. Określa zasady sprawiedliwości opodatkowania i sprawiedliwego pobierania podatków oraz etycznie ocenia poszczególne rodzaje podatków indywidualnych. Wymienia szczegółowo obowiązki podatników, jak również osób zatrudnionych w administracji podatkowej. Wskazuje także na możliwości zmiany niesprawiedliwego systemu podatkowego. Zaletą opracowania jest zamieszczenie w nim, obok merytorycznych rozważań, wiele praktycznych informacji i wskazań.

Janusz Mariański, *Troska Kościoła o ochronę środowiska* (s. 202-218). Ochronę środowiska traktuje się dziś jako integralną część nauczania społecznego Kościoła. W ostatnich dziesięcioleciach problematyka ekologiczna pojawia się niemal we wszystkich ważniejszych dokumentach społecznych Kościoła. Autor artykułu analizuje wybrane zagadnienia nauczania Jana Pawła II na temat środowiska przyrodniczego i społecznego. Kolejno ukazuje antropologiczno-teologiczne podstawy troski ekologicznej Kościoła,

odpowiedzialność człowieka za niszczenie i ochronę środowiska naturalnego, odpowiedzialność człowieka za ekologię ludzką oraz rolę Kościoła w budowaniu integralnej ekologii. Autor dochodzi do celnych konkluzji, m. in. stwierdza, że „w człowieku i w stosunkach międzyludzkich tkwi zarówno przyczyna zagrożeń ekologicznych, jak i klucz do ich opanowania” (s. 211); dostrzega „konieczność łącznego przemyślenia problemów środowiska naturalnego i sprawiedliwości międzyludzkiej” oraz postuluje, by wychowanie ekologiczne stało się „integralną częścią moralnego wychowania człowieka” (s. 213).

Ireneusz Stolarczyk, *Integralne rozumienie postępu i rozwoju*, (s. 219-234). Problematyka postępu i rozwoju jest dziś szczególnie aktualna ze względu na jednostronne ich rozumienie i realizowanie. Jest ona znaczącym tematem w nauczaniu społecznym Kościoła, zwłaszcza od czasu pontyfikatu papieża Pawła VI. Autor artykułu zwraca uwagę na wielowymiarowość tych pojęć, a następnie je precyzuje w wymiarze naukowym, technicznym społecznym, gospodarczym i kulturowym. W końcu zmierza do ujęcia integralnego, opartego na nauczaniu społecznym Kościoła. Jest to ujęcie personalistyczne, w którego treści zawiera się integralny rozwój człowieka i solidarny rozwój ludzkości. powiązane z integralnym rozwojem wszystkich ludzi. Integralnemu pojęciu postępu i rozwoju, niestety, Autor poświęca zbyt mało miejsca, ściślej mówiąc, tylko dotyka tego zagadnienia.

Simona Beretta, *Ocena etyczna globalizacji*, (s. 235-249). Procesy globalizacji budzą nadzieje i obawy, spotykają się ze sprzecznymi ocenami, toteż nie brakuje motywacji do uważnej lektury niniejszego artykułu. Jego autorka, chcąc etycznie ocenić globalizację, zwraca uwagę głównie na gospodarczy jej wymiar, gdyż on odgrywa podstawową rolę w tym procesie. Analizuje handel międzynarodowy, inwestycje zagraniczne, finanse globalne i międzynarodowe ruchy osób. Dostrzega szerokie zjawisko marginalizacji. Wskazuje także głównych protagonistów procesu globalizacji: rządy państw, zarządy wielkich przedsiębiorstw i instytucje finansowe. W końcu wskazuje na konieczność „zarządzania” globalizacją, czyli nakierowywanie jej w stronę dobra wspólnego. Zadanie to powinni podjąć wymienieni wyżej protagoniści, a także społeczeństwo, a ściślej: organizacje pozarządowe, Kościoły i różne formy zrzeszeń.

Ks. Kazimierz Bełch